

Т. І. Шутько,
к. е. н., докторант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8690-9001>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.101

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ

T. Shutko,
PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL ASPECTS OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT

У статті здійснено аналіз історії виникнення та розвитку економічної категорії "агробізнес". Сучасна соціально-економічна та екологічна ситуація характеризується комплексом нагромаджених проблем, що перешкоджають переходу аграрного виробництва до динамічного сталого розвитку. В ході дослідження було з'ясовано, що вирішення цих проблем значною мірою залежить від ефективності розвитку агробізнесу, оскільки він сприяє насиченню споживчого ринку товарами, розширенню конкуренції, зростанню зайнятості, соціальному розвитку сіл, а головне подолання руйнівних процесів та розквіту сільських територій. Активна підтримка з боку держави дає можливість агробізнесу реалізовувати свій потенціал у виробництві високорентабельної та конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, що можна спостерігати на основі досвіду розвинених зарубіжних країн, де економічна роль та перспективи агробізнесу очевидні.

Розкрито актуальність перспективи розвитку агробізнесу, адже ринкові реформи сільського господарства вітчизняної економіки не забезпечили необхідних інституційних змін та модернізації продуктивних сил, адекватних сучасній моделі національного сільського господарства, що багато в чому зумовлено недооцінкою ролі агробізнесу як специфічної форми координації розвитку аграрного виробництва.

The article analyzes the history of the emergence and development of the "agribusiness" economic category. The current socio-economic and ecological situation is characterized by a complex of accumulated problems that prevent the transition of the agro-industrial complex to dynamic sustainable development. Solving these problems largely depends on the effectiveness of agribusiness development, as it contributes to the saturation of the consumer market with goods, the expansion of competition, the growth of employment, the social development of villages, and most importantly, the overcoming of destructive processes and the prosperity of rural areas. Active support from the state enables agribusiness to realize its potential in the production of highly profitable products and achieve competitive advantages, as evidenced by the modern experience of foreign countries, where the economic role and prospects of agribusiness are obvious.

In the process of market transformations in our country, the establishment and development of agribusiness in rural areas faced many difficulties and contradictions. On the one hand, the freedom of economic choice and the equality of all business entities were proclaimed, and on the other hand, adequate organizational and innovative agribusiness in the countryside was never created to meet modern times.

Market reforms of agriculture in the domestic economy did not provide the necessary institutional changes and modernization of productive forces adequate to the modern model of national agriculture, which is largely due to the underestimation of the role of agribusiness as a specific form of coordination of the development of the agricultural production. Possibilities of personal farm holdings in the complex innovative development of agribusiness development, where they have the most important economic and social role, are not sufficiently used.

The current situation indicates that domestic agribusiness, while developing, is in changing political and economic conditions, and has not yet taken its proper place in the system of economic relations. The study of certain theoretical and applied aspects of it determines the need to study the development genesis of agribusiness in the new innovative conditions of management and its support at all levels of management.

Ключові слова: агробізнес, виробництво, інноваційна діяльність, сільське господарство, товарообмін.
Key words: agribusiness, production, innovative activity, agriculture, trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У всіх країнах з розвинутою аграрною економікою держава приділяє першорядне значення підтримці сільського господарства. Це надає можливість не тільки забезпечувати продовольством населення країни, але також експортувати сільськогосподарську продукцію та продукти харчування, що при цьому не знижує рівень продовольчої безпеки. На сучасному етапі розвитку основною метою економіки держави є реалізація стратегії інноваційного прориву шляхом формування умов для розробки, виробництва, виведення на ринок та впровадження інноваційної високотехнологічної сільськогосподарської продукції.

Проблемам становлення та розвитку ринкових відносин в аграрній сфері присвячено багато наукових робіт. Такі терміни як "бізнес", "агропромисловий комплекс", "підприємництво" вже знайшли своє комплексне відображення у роботах зарубіжних та українських науковців, а от "агробізнес" в умовах стрімких соціально-економічних, інституційних, правових та політичних змін останніх років набуває особливого значення. Він є невід'ємним елементом сучасної економічної системи. Протягом тривалого етапу трансформації сільського господарства агробізнес закріпив свої позиції, але до сьогодні не існує єдиної точки зору щодо тлумачення змісту даної економічної категорії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика формування агробізнесу як складової частини аграрного виробництва займає вагоме місце у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених впродовж століть розвитку економічної науки. До початку становлення економічної категорії "агробізнес" фундаментально досліджувалось поняття "підприємництво" такими зарубіжними економістами як Р. Кантільон, Ж.Б. Сем, А. Сміт та Д. Рікардо.

Сьогодні ми можемо спостерігати що питання змісту категорії "агробізнес" широко поширене серед наукових робіт таких вітчизняних дослідників-економістів як Березівський Я.П., Брюховецький І.М., Бугіль С.Я., Губені С.Ю., Катан Л.І., Козак Ю.Г., Микитюк В.М., Мостовий Г.В., Оліховська М.В., Семенов В.Ф., Тарасевич Н.В., Уніят Л.М. та інші.

Ситуація, що склалася, свідчить про те, що вітчизняний агробізнес, розвиваючись знаходиться в політичних та економічних умовах, що змінюються, і ще не зайняв належного місця в системі економічних відносин.

Вивчення окремих теоретичних та прикладних її аспектів визначають необхідність дослідження генези агробізнесу в нових інноваційних умовах господарювання та його підтримки на всіх рівнях управління.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням статті є поглиблення економічного змісту агробізнесу та дослідження його як елементу інноваційної діяльності у сфері аграрного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Найбільш уживаними категоріями в економіці доцільно вважати такі фундаментальні поняття, як "бізнес" і "підприємництво". Більшість науковців, розглядають їх як синоніми, вважаючи, що перше поняття має англійське походження (від англ. business), а друге — українське. Дані поняття тісно взаємопов'язані, але є синонімами, хоча й дуже близькі за значенням. Учені розглядали підприємництво з позиції виконуваної ним функції, стилю господарювання та управління, використання інновацій. При цьому економічні школи актуалізували увагу на різних критеріях щодо підприємництва, а саме особистісних, організаційно-управлінських, економічних та ін.

Поняття "агробізнес" є відносно новим для сучасних умов господарювання, однак суворої визначеності за даною категорією в зарубіжній та вітчизняній літературі ще не досягнуто. На початковому етапі становлення агробізнесу в економічній науці використовували поняття "підприємництво", тлумачення якого було дано ще в кінці XVII ст. Р. Кантільон. Джерелом підприємницької діяльності він вважав землю та працю [3]. Інші ж представники, такі як Ж.Б. Сем, А. Сміт, Д. Рікардо також звертали свою увагу на використання факторів виробництва, розширивши вище вказаний перелік поняттям "капітал" [4, 5].

Загалом для визначення змісту поняття "підприємництво" сформувався два основні підходи. Перший передбачає, що підприємництво — це особлива форма економічної активності людини, що породжується капіталістичної системою, а другий трактує підприємництво як особливу форму менталітету людини і суспільства. Особлива увага приділяється поведінці підприємця, на яку впливають традиції, етичні норми, звички, мислення суспільства.

В основу змісту економічної категорії "підприємництво" науковці вкладають різні сутнісні риси підприємницької діяльності, що найчастіше вживаються "діяльність, що здійснюється приватними особами", "інновації", "нові ідеї", "розумний процес", "процес створення чогось нового", "самостійна діяльність", "вільне економічне господарювання" тощо. Різноманітність трактувань цієї економічної категорії пояснюється багатоплановістю природи самого явища. Підприємництво можна розглядати у вигляді різних аспектів господарської діяльності та аналізувати з різних позицій.

У XX столітті сформувалося поняття "агробізнес", що має різні тлумачення. Одним із перших в економічну теорію це категоріальне поняття запровадив у 1955 році професор Стенфордського університету, президент Американської економічної асоціації (АЕА) Джо-зеф Девіс. На його думку, агробізнес є сукупністю операцій з виробництва та розподілу продукції, необхідної для забезпечення сільських господарств, а також комплекс галузей, що займаються переміщенням, збереженням, переробкою та розподілом сільськогосподарської продукції [1]. На нашу думку, представлене Дж. Девісом бачення агробізнесу не повною мірою розкриває його значення в економічній теорії як специфічного категоріального поняття. Але вищенаведене формулювання стало фундаментом, своєрідною відправною точкою для подальших досліджень.

Виникнення цього поняття у другій половині XX століття не випадкове, оскільки саме в цей період в економіці розвинутих країн (США, Німеччина, Швеція) активно розвивалися інтеграційні процеси, що стосувалися всіх сфер бізнесу. Згодом, у 1968 р. професор Гарвардської школи Р. Голдберг розглядав поняття "агробізнес" на мікрорівні, в масштабах окремої ланки економіки. На його думку, агробізнес раціонально досліджувати у вигляді вертикальної інтеграції, яка представляє собою контроль фірми-інтегратора над двома або декількома послідовними стадіями виробництва та збуту продукції [2].

В цілому ж Дж. Девіс та Р. Голдберг розглядали агробізнес, як сукупність операцій виробництва, зберігання, транспортування, переробки та розподілу сільськогосподарської продукції, включаючи надання послуг щодо ресурсного забезпечення сільського господарства.

Трейсі М. використовує поняття "агробізнес" у більш ширшому значенні та визначає як сукупності галузей, що знаходяться в аграрному виробництві "вище за течією", або ж ті, що постачають йому ресурси, так "нижчі за течією" — збут, переробка та розподіл. Він вважає

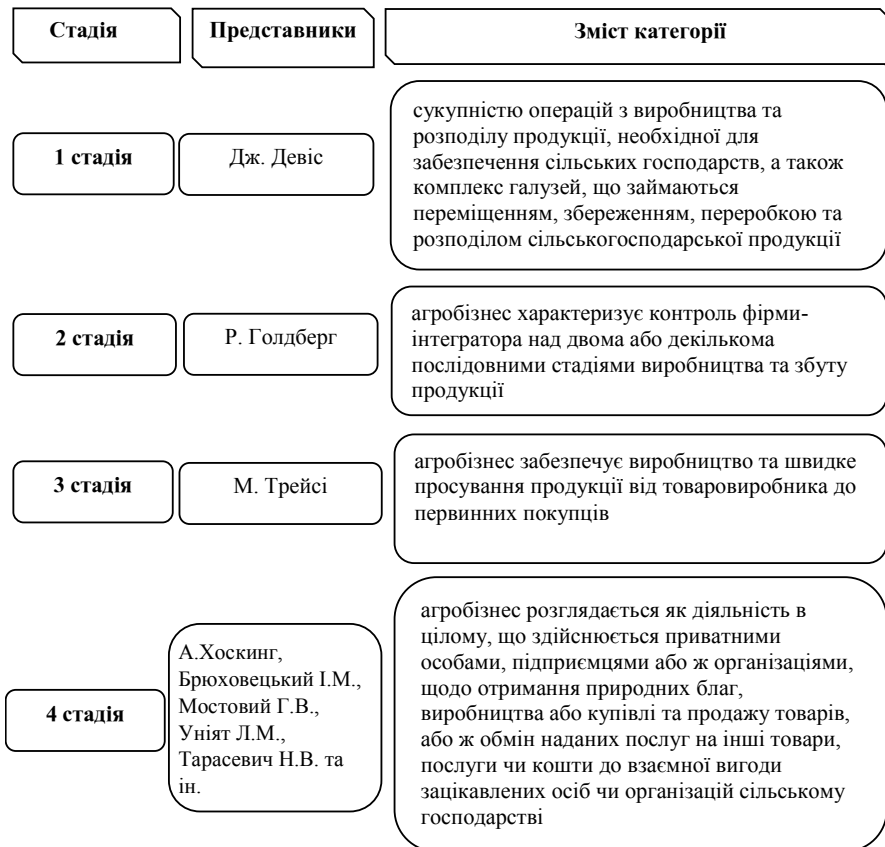

Рис. 1. Стадії становлення категорії "агробізнес"

Джерело: сформовано автором на основі матеріалів [1, 2, 8, 16, 19, 20].

що, агробізнес гарантує виробництво та стрімке просування сільськогосподарської продукції від товаровиробника до первинних споживачів (покупців), а далі "вниз по течії" з мінімальними втратами [19].

На відміну від вище розглянутих тлумачень, А. Хоскінг розглядає агробізнес вже не як сукупність галузей чи підприємств, а як діяльність в цілому, що здійснюється приватними особами, підприємцями або ж організаціями, щодо отримання природних благ, виробництва або купівлі та продажу товарів, або ж обмін наданих послуг на інші товари, послуги чи кошти до взаємної вигоди зацікавлених осіб чи організацій сільському господарстві [19]. Вважаємо дане тлумачення категорії "агробізнес" найбільш повним та точним, адже розкрито не лише кількісний зміст елементів, їх взаємодію та взаємозв'язок, а й цілі досліджуваного виду економічної діяльності.

Аналогічної позиції дотримуються й багато вітчизняних учених, а саме Мостовий Г.В. [16], Брюховецький І.М. [8], Тарасевич Н.В. [19], Козак Ю.Г. [14], Семенов В.Ф. [18], Уніят Л.М. [20], Микитюк В.М. [15], Оліховська М.В. [17], Березівський Я.П. [7], Бугіль С.Я. [9], Губені С.Ю. [11], Катан Л.І. [13] та інші. Вони вважають, що в ході функціонування агробізнесу з рідкісних виробничих та природних ресурсів підприємці з часом, за допомогою грошей або без їхньої участі здійснюють виробництво різних товарів та їх розподіл з метою задоволення споживчого попиту та отримання прибутку.

Узагальнення концептуальних підходів щодо визначення економічної категорії "агробізнес" в розрізі стадій її становлення та глибини дослідження наведено на рис. 1.

Таким чином, у процесі вивчення змісту досліджуваної економічної категорії відбулося суттєве переосмислення як самого поняття, так і його ролі у координації аграрного виробництва. Агробізнес представляє собою ланцюг, котрий розпочинається з постачальників сировини сільськогосподарським товаровиробникам, а закінчується пунктами реалізації готової, супутньої та побічної продукції. Учасниками такого ланцюга можуть бути підприємства різних організаційно-правових форм господарювання та видів діяльності (рис 2).

Усі суб'єкти агробізнесу рівнозначні, взаємопов'язані та підпорядковані одній спільній меті, а саме отримання економічної вигоди-прибутку. Участь на ринку, задоволення потреб покупців, отримання власної вигоди є його основою.

Агробізнес суттєво впливає на ефективність аграрної економіки країни, забезпечує соціальну стабільність та благоустрій сільської місцевості. Сучасне сільське господарство характеризується поступовим переходом до інноваційно-орієнтованого етапу розвитку. Відмінною особливістю сучасного аграрного виробництва країни є технологічна багатокладність, в якій поєднуються високо інноваційні господарства та організації, що використовують ручну працю та примітивні технології. Водночас стійке економічне зростання у контексті постіндустріального суспільства передбачає перехід від сировинної та індустріальної до інноваційної економіки, основу якої складають наукомісткі та інформаційні технології, інтелектуальні ресурси, ефективне використання факторів виробництва. Характерною рисою випереджального розвитку такої економіки є підвищення ролі освіти, знань та інновацій.

Інноваційні процеси в АПК відрізняються специфікою, яка виявляється у різноманітності особливостей ведення бізнесу. Сільськогосподарське виробництво схильне до впливу різних природно-кліматичних ризиків, тому впровадження інновацій здійснюється з тимчасовим лагом на відміну від інших галузей народного господарства. При впровадженні інновацій у сільському господарстві необхідно враховувати більш тривалий виробничий цикл та більший термін окупності інноваційно-інвестиційних проектів.

Безперервне розширення та поглиблення ринкових відносин змушує агробізнес бути соціально відповідальним за рахунок узгодження інтересів між учасниками ринкових відносин, а саме бізнесом, країною та населенням.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Досліджуючи сутність агробізнесу на основі поглядів різних учених було виявлено, що він суттєво впливає на ефективність аграрної економіки країни, забезпечує соціальну стабільність та упорядкування сільських територій.

Агробізнес — це напрям економічної діяльності, що включає сукупність факторів, що визначають і координують економіку АПК, а саме виробництво аграрної продукції, надання необхідних ресурсів, переробка, транспортування, маркетинг, управління, наукові розробки та дослідження, фінансово — кредитні відносини.

Рис. 2. Учасники агробізнесу

Джерело: сформовано автором на основі матеріалів [6, 10, 12].

нують економіку АПК, а саме виробництво аграрної продукції, надання необхідних ресурсів, переробка, транспортування, маркетинг, управління, наукові розробки та дослідження, фінансово — кредитні відносини.

Розвиток агробізнесу може розглядатися як забезпечення умов для активізації економічної діяльності населення, головною метою якої є отримання не тільки максимального прибутку при використанні наявних обмежених ресурсів за рахунок постійного впровадження інновацій, переходу до інтенсивних методів виробництва, творчого підходу, а й максимального задоволення своїх потреб. Але при цьому не треба забувати, що в будь-якому бізнесі, крім приватного особистого інтересу, завжди має бути присутнім та враховуватися суспільний інтерес.

Використання інноваційних технологій забезпечуватиме прогресивний розвиток сільського господарства, сприятиме залученню додаткових інвестицій, зміцненню економічної та технологічної безпеки. Проте, слід враховувати, що при зміні умов функціонування галузі, паралельно зазнають змін та застосовуються нові технології, що спонукає потребу в подальших дослідженнях і детального обґрунтування. Перспективним для наступних наукових досліджень є поглиблене вивчення можливостей застосування окремих інструментів AgroTech в агробізнесі.

Література:

1. Davis, J. H. and Goldberg, R. A. The origins and history of agribusiness. Boston: Harvard Business School, 1957. 412 p. URL: <https://ecosystemsunitied.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/> (дата звернення: 01.07.2023).
2. Devis S.H. and Goldberg P.A. A concept of agribusiness. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University. Boston Mass: Harvard University, 1957.
3. Richard van den Berg Richard Cantillon's Essay on the nature of trade in general: A variorum edition, London, Routledge, 2015 https://www.researchgate.net/publication/303437368_Richard_Cantillon's_Essay_on_the_nature_of_trade_in_general_A_variorum_edition/ (дата звернення 02.06.2023).
4. Smith, Adam. The Theory of Moral Sentiments. Edited by Salvio M. Soares. Glasgow, Scotland, MetaLibri, 2005.
5. William A. Vogely Economic Essays by David Ricardo (Routledge Revivals). Routledge, 2014. 356 p.

6. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми про-
яву аграрного бізнесу. Ефективна економіка. 2011.
№ 12. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3038/1/1.pdf> (дата звернення: 15.06.2023).

7. Березівський Я. П. Становлення та розвиток асо-
ційованих форм аграрного бізнесу: монографія. Львів,
2010. 149 с.

8. Брюховецький І. М. Основи підприємницької
діяльності та агробізнесу: навч. посіб. Суми: Козацький
Вал, 2001. 474 с.

9. Бугіль С. Я. Організаційно-економічний механізм
розвитку агробізнесу на ринку продовольства: автореф.
дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.
08.07.02 "Економіка та управління підприємствами (за
видами економічної діяльності)". Львів, 2006. 20 с.

10. Гриненко С. П. Логістичний напрям розвитку
інтегрованих формувань в агробізнесі. Економіка АПК.
2002. № 9. С. 132—136.

11. Губені Ю. Е. Основи підприємництва та агро-
бізнесу. Львів: Укр. технології, 2002. 256 с.

12. Журкану О. М. Теоретичні основи та форми про-
яву аграрного бізнесу на регіональному рівні. Агросвіт.
2009. № 4. С. 30—34.

13. Катан Л. І. Місце агропродовольчої системи в
аграрному бізнесі України. Держава та регіони. Серія:
Економіка та підприємництво. 2010. № 1. С. 116—120.

14. Козак Н.В. Міжнародний агробізнес: навч. посіб.
Київ: Центр учбової літератури, 2013. 306 с.

15. Микитюк В. М. Аналіз і перспективи розвитку
агробізнесу: регіональний аспект. Наукові горизонти.
2019. № 3 (76). С. 30—37.

16. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулюван-
ня: монографія. Харків: Основа, 2002. 300 с.

17. Оліховська М. В. Походження поняття "агро-
бізнес" та його значення. Розвиток наукових досліджень
2009: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Пол-
тава, 23—25 лист. 2009 р. С. 81—83.

18. Семенов В. Ф., Сіваченко І. Ю., Федоряка В. П.,
Кирилова О. Л. Загальний курс агробізнесу: навч. посіб.
Київ: Знання, 2000. 301 с.

19. Тарасевич Н.В. Концептуальні підходи до до виз-
начення економічної сутності агробізнесу в міжнародно-
му аспекті. Modern Economics. 2021. № 28. С. 134—139.

20. Уніят Л. М. Організаційно-економічні засади
інноваційного розвитку підприємств агропромислово-
го бізнесу в конкурентному середовищі: монографія.
Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 586 с.

References:

1. Davis, J. H. and Goldberg, R. A. (1957), The origins
and history of agribusiness, Harvard Business School,
Boston, USA, available at: <https://ecosystemsunit.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/>, (Accessed 01 July 2023).

2. Davis, S.H. and Goldberg, P.A. (1957) A concept
of agribusiness. Division of Research, Graduate School
of Business Administration, Harvard University, Boston,
USA.

3. van den Berg, R. (2015), Richard Cantillon's Essay
on the nature of trade in general: A variorum edition,
London, Routledge, available at: https://www.researchgate.net/publication/303437368_Richard_-

Cantillon's_Essay_on_the_nature_of_trade_in_general_-
A_variorum_edition/ (Accessed 02 June 2023)

4. Soares, S. M. (2005), Smith, Adam. The Theory of
Moral Sentiments, Glasgow, Scotland.

5. Vogely, W. A. (2014), Economic Essays by David
Ricardo (Routledge Revivals). Routledge, USA.

6. Abramovych, I. A. (2011), "Theoretical foundations
and forms of manifestation of agrarian business",
Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12. available at:
<https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3038/1/1.pdf> (Accessed 15 June 2023)

7. Bereziv's'kyi, YA. P. (2010), Stanovlennya ta
rozvytok asotsiyovanykh form ahrarnoho biznesu
[Formation and development of associated forms of
agrarian business], Lviv, Ukraine.

8. Bryukhovets'kyi, I. M. (2001), Osnovy pidpryyem-
nytskoyi diyalnosti ta ahrobiznesu [Basics of entrepreneurial
activity and agribusiness], Kozatskyi Val, Sumy, Ukraine.

9. Buhil', S. Ya. (2006), "Organizational and economic
mechanism of agribusiness development in the food
market", Ph.D. Thesis, y, Lviv, Ukraine.

10. Hrynenko, S. P. (2002), "Logistics direction of
development of integrated formations in agribusiness",
Ekonomika APK, vol. 9, pp. 132—136.

11. Hubeni, Yu. E. (2002), Osnovy pidpryyemnytstva
ta ahrobiznesu [Basics of entrepreneurship and
agribusiness], Ukrayinski tekhnolohiyi, Lviv, Ukraine.

12. Zhurkanu, O. M. (2009), "Theoretical foundations
and forms of manifestation of agrarian business at the
regional level", Ahrosvit, vol. 4, pp. 30—34.

13. Katan, L. I. (2010), "The place of the agro-food
system in the agrarian business of Ukraine", Derzhava ta
rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo, vol. 1,
pp. 116—120.

14. Kozak, N.V. (2013), Mizhnarodnyy ahrobiznes
[International agribusiness], Tsentr uchbovoyi literatury,
Kyiv, Ukraine.

15. Mykytyuk, V. M. (2019), "Analysis and prospects
of agribusiness development: regional aspect", Naukovi
horyzonty, vol. 3 (76), pp. 30—37.

16. Mostovyy, H. I. (2002), Ahrobiznes: derzhavne
rehulyuvannya [Agribusiness: state regulation], Osnova,
Kharkiv, Ukraine.

17. Olikhov's'ka, M. V. (2009), "The origin of the term
"agribusiness" and its meaning", Zbirka dopovidej na V
Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii [Conference
Proceedings of the International Economic Conference],
National University, Poltava, Ukraine, pp. 81—83.

18. Semenov, V. F. Sivachenko, I. Yu. Fedoryaka, V. P.
And Kyrylova, O. L. (2000), Zahal'nyy kurs ahrobiznesu
[General course of agribusiness], Znannya, Kyiv, Ukraine.

19. Tarasevych, N.V. (2021), "Conceptual approaches
to determining the economic essence of agribusiness in
the international aspect", Modern Economics, vol. 28,
pp. 134—139.

20. Uniyat, L. M. (2019), Orhanizatsiyno-ekonomichni
zasady innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv ahropro-
myslovoho biznesu v konkurentnomu seredovyshchi
[Organizational and economic principles of innovative
development of agro-industrial business enterprises in a
competitive environment], TNEU, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2023 р.